

Артикуца С. С., Прохорова А. А.

ОСОБЛИВОСТІ ЯКІСНОГО ІНТЕРВ'Ю З ЛЮДЬМИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ ІН'ЕКЦІЙНІ НАРКОТИКИ

Статтю присвячено особливостям використання якісних методів, зокрема якісних інтерв'ю, для дослідження людей, що вживають ін'екційні наркотики. Автори розкривають такі питання: переваги якісних методів у дослідженнях споживачів ін'екційних наркотиків, специфіка організації та проведення якісного інтерв'ю зі споживачами ін'екційних наркотиків. Виокремлено основні особливості використання якісного інтерв'ю на всіх етапах дослідження: створення інструментарію, підготовка до інтерв'ю, проведення інтерв'ю та аналіз отриманих результатів.

Метою цієї статті є створення переліку вказівок, своєрідної інструкції для дослідників у сфері соціальних наук, які збираються використовувати метод якісного інтерв'ю для вивчення специфічних категорій чи груп населення, зокрема людей, що вживають ін'екційні наркотики. Автори наголошують на ключових моментах, про які варто пам'ятати і які варто використовувати під час якісних інтерв'ю.

Ключові слова: якісні методи, інтерв'ю, глибинні інтерв'ю, важкодоступні респонденти, споживачі ін'екційних наркотиків, СІН, особливості якісних інтерв'ю.

Переваги якісних методів у дослідженнях споживачів ін'екційних наркотиків

У тематиці наркотичної залежності, як і в багатьох інших соціологічних тематиках, традиційно переважають кількісні статистичні розвідки. І хоч за останні кілька десятиліть дослідження питань профілактики та лікування наркотичної залежності, а також зниження ризиків та профілактики хвороб, що передаються через ін'екцію (ВІЛ, гепатит тощо), з використанням якісної методології у світі поширились, в Україні їх і досі можна вважати мало знаними.

З розвитком досліджень споживачів наркотичних речовин за допомогою якісної методології науковці спершу розглядали якісні методи як допоміжні у проведенні ґрунтовного кількісного дослідження. Вчені наголошували, що розуміння світу з позиції людей, що вживають наркотичні речовини, надзвичайно важливе для формулювання питань у дослідженнях з використанням кількісних методів збору й аналізу інформації та інтерпретації їхніх результатів (Carlson et al., 1995, p. 9). Водночас сучасні дослідники, які вивчають споживачів наркотичних речовин, використовуючи якісну методологію, наполягають на тому, що зведення якісних методів виключно до інструментів для претесту кількісних опитувальників істотно знижує ефективність їхнього використання. Адже якісні методи мають великий інтерпретативний потенціал, особливо коли йдеться

про вивчення людської поведінки, повсякденного досвіду, взаємних інтеракцій, думок, переконань тощо (Nichter et al., 2004, p. 1914).

Якщо дослідники, що використовують кількісні методи, на статистично значущих даних вивчають поширеність і частоту вживання наркотичних речовин представниками різних соціальних груп та соціальних категорій, то дослідники, які оперують якісними методами, радше вивчають щоденні практики та поведінку споживачів наркотичних речовин, а також наративів, що вони самі артикулюють (Sterk & Elifson, 2004, pp. 134–135). У дослідженнях, що базуються на якісній методології, увагу приділяють вивченню того, як різний соціальний, культурний та економічний контекст впливає на патерни споживання наркотичних речовин, та того, як власні дії інтерпретують самі споживачі, якими соціальними значеннями наповнюють свою поведінку споживачі наркотичних речовин у різних спільнотах та суспільствах (Rhodes, 2000, p. 22).

Дослідники зазначають, що якісні методи як такі, що вивчають щоденну поведінку споживачів наркотиків, зокрема споживачів ін'екційних наркотиків (СІН), здатні боротися з міфами та дегуманізованим баченням людей із наркотичною залежністю. Адже саме якісні дослідження допомагають зрозуміти поведінку споживачів ін'екційних наркотиків та інтерпретацію цієї поведінки з позиції самих споживачів і формують соціокультурну перспективу вивчення споживання наркотичних речовин (Neale et al., 2005, pp. 1586–1587).

Під час вибору тієї чи іншої методології дослідники керуються не лише змістом питань, які прагнуть вивчати, а й особливостям об'єкта та предмета дослідження. Оскільки діяльність, пов'язана з обігом наркотичних речовин, є в більшості країн незаконною, а зловживання наркотичними речовинами часто стигматизується у суспільстві, люди, які вживають наркотичні речовини, є прикладом прихованих спільнот та представляють ті соціальні категорії населення, до яких складно дістатись дослідникам (Neale et al., 2005, p. 1587). Саме специфіка якісних методів (етнографічні дослідження, спостереження, напівструктуровані та неструктуровані глибинні інтерв'ю) дає змогу потрапити до прихованих та закритих спільнот і так побудувати стосунки довіри з представниками досліджуваної категорії населення, щоб вони дозволили зазирнути за лаштунки своїх повсякденних практик. Крім того, дослідження з використанням якісних методів оперують специфічними цільовими вибірками, які дозволяють уникнути систематичних помилок та охопити ці приховані спільноти, про які йдеться (Neale et al., 2005, p. 1587; Rhodes, 2000, p. 23).

Варто також згадати, що через ті самі обставини: незаконність та стигматизованість вживання наркотичних речовин – тематика, пов'язана із способом життя наркозалежних, є доволі чутливою. Специфіка побудови відкритих і довірливих стосунків між дослідником, який працює в якісній традиції, та представниками спільноти, що досліджується, дає змогу отримувати інформацію навіть про такі особисті теми, як торгівля наркотичними речовинами, особливості вживання ін'єкційних наркотиків, ризиківана сексуальна та ін'єкційна поведінка тощо (Neale et al., 2005, p. 1587).

Дослідники згадують низку якісних соціологічних методів, що можуть бути використані в дослідженнях спільноти споживачів ін'єкційних наркотиків, зокрема: спостереження, якісне інтерв'ю, контент-аналіз, фокус-група, аналіз соціальних мереж, візуальна етнографія тощо (Draus, 2017, pp. 134–141). Однак у цій статті ми зупинимось саме на якісному інтерв'ю як найбільш універсальному і самостійному методі.

Організація та проведення якісного інтерв'ю зі споживачами ін'єкційних наркотиків

Підготовка інтерв'ю

Підготовка до польового етапу соціологічного дослідження завжди є важливою частиною роботи науковця. Якісно виконаний огляд наявних праць з відповідної тематики дає змогу

виокремити дослідницьку проблему, побудувати певні гіпотези та розробити методологічний апарат майбутнього дослідження. Однак для якісних досліджень загалом та для досліджень з чутливої тематики зокрема ґрунтовна підготовка дослідників до польового етапу є надважливою, причому потрібно приділити окрему увагу вивченню наявної інформації про повсякденність СН, термінології, якою, імовірно, оперуватимуть респонденти тощо. Інтерв'юєр має продемонструвати обізнаність у тематиці, про яку говоритиме респондент, інакше останній сприйматиме його з недовірою, і ймовірність побудови доброго контакту та, як наслідок, проведення якісного інтерв'ю буде невисокою.

Варто уточнити, що дослідження у сфері профілактики ВІЛ/СНІД, гепатиту, туберкульозу тощо, які сьогодні займають ліву частку розвідок спільноти споживачів ін'єкційних наркотиків, принаймні в Україні, мають усталений алгоритм. Він полягає в тому, що науковці розробляють методологію та аналізують отримані результати, а польовий етап проводять соціальні працівники громадських організацій, які можуть самі бути колишніми СН або за родом своєї діяльності контактують з представниками досліджуваної спільноти і можуть мати довірливі стосунки з потенційними респондентами. Така стратегія має свої переваги, адже інтерв'юєри самі орієнтуються в досліджуваній тематиці і, головне, респонденти їм довіряють та легше впускають у своє життя. Однак, на переконання авторів цієї статті, найкращих результатів у дослідженні, що ґрунтується на якісній методології, можна досягти, коли науковці є одночасно і інтерв'юєрами. Адже саме в якісному дослідженні, особливо якщо йдеться про глибинне інтерв'ю, велике значення має досвід проведення таких розмов, навички ведення бесіди, що накопичуються з практикою, та особисті якості. Комунікабельність, емпатія, когнітивні здібності (Ковалев, Штейнберг, 1999, с. 51–52), інтерес та повага до людей як особистостей та вміння уважно слухати (Thompson, 2000, p. 222) – основні характеристики кваліфікованого інтерв'юєра, яким складно навчитись після одного тренінгу, який зазвичай проводять для соціальних працівників, які опановують роботу інтерв'юєрів. Крім того, якщо інтерв'юєр одночасно є тим дослідником, який виконував кабінетне дослідження та розробляв методологію, він має ширше розуміння контексту дослідження і легше може реагувати на різний перебіг ситуації інтерв'ю. Водночас, якщо людина, яка аналізує отримані дані, одночасно була залучена до польового етапу дослідження,

вона значно краще розуміє, що саме, як і чому говорили респонденти, зокрема через те, що має справу і з невербальними сигналами під час розмов, а отже, може глибше аналізувати отримані результати.

На етапі підготовки до інтерв'ю важливо приділити увагу етичному аспекту дослідження. Через специфіку досліджень СІН, про яку вже не раз згадувалось, а саме незаконність деяких видів діяльності, пов'язаних з обігом наркотичних речовин, та стигматизованість наркозалежних, а також через особливості якісних методів соціологічного дослідження, які втручаються в щоденне життя досліджуваної спільноти та спрямовані на отримання доволі особистої інформації від респондентів, дослідники мають гарантувати захист тим, кого вони досліджують (Carlson et al., 1995, p. 12). Найкраще, якщо дослідники перед тим, як перейти до польового етапу роботи, подадуть методологію дослідження на розгляд і оцінку етичної комісії (Neale et al., 2005, p. 1588). Однак, навіть якщо команда, залучена до проведення дослідження, вирішує не проходити етичної комісії, всі етичні норми мають бути дотримані.

Серед базових етичних норм соціологічного дослідження, що оперує якісними методами, перераховують: інформування респондентів про основні характеристики дослідження (ідею та мету, його замовника та виконавців, у якому вигляді і де буде опубліковано його результати), надання можливості респондентові зробити свідомий вибір – брати чи не брати участь у дослідженні, гарантування, що участь у дослідженні не зашкодить ані респондентові особисто, ані спільноті, що досліджується (Carlson et al., 1995, p. 12). Найпростішим інструментом, що може забезпечити дотримання цих норм, є підписання інформованої згоди респондентами та дотримання принципів конфіденційності дослідниками. Дослідники мають гарантувати респондентові конфіденційність шляхом закодування його персональних даних. А для того, щоб упевнитись, що респондент приймає рішення про участь у інтерв'ю свідомо, варто підписати з ним інформовану згоду – документ, що містить інформацію про дослідження та роль респондента у ньому. Якщо є можливість забезпечити не лише конфіденційність, а й повну анонімність, це є найкращим варіантом, на нашу думку, у вивченні таких сенситивних питань і запобіганні можливій шкоді для респондента. Але забезпечення анонімності зазвичай є складнішим у реалізації як організаційно, так і технічно.

Як уже згадувалось вище, специфічні вибірки якісних досліджень варто розглядати як їхні

переваги, адже якісні цілеспрямовані (неімовірнісні) вибірки дають змогу дістатись закритих спільнот та дослідити їхніх представників. Згідно з сучасними рекомендаціями, пошук респондентів для якісних інтерв'ю з представниками прихованих, важкодоступних та уразливих спільнот найкраще здійснювати з використанням комбінованих вибірок, тобто за умов застосування комбінації з кількох вибірок (Ellard-Gray et al., 2015, p. 3). Зазвичай типовим для таких досліджень є відбір респондентів методом снігової кулі, який можна доповнити елементами інших вибірок якісного дослідження залежно від потреб дослідників. Наприклад, валідності якісного дослідження завжди додає вибірка максимальної варіації, за якої респондентів підбирають так, аби кожен наступний випадок якомога більше відрізнявся від попереднього (Ковалев, Штейнберг, 1999, с. 43).

Особливу увагу варто звернути на такий тип респондентів, як ключові інформатори. Вони допомагають дослідникам у стратегічному плануванні, обізнані про саму досліджувану групу, організацію чи спільноту і мають достатньо контактів серед потенційних респондентів. Хоча вони можуть не знати особливо цінної інформації стосовно предмета дослідження, однак у вивченні важкодоступних груп чи категорій вони є більш цінними, ніж типові їхні представники. Основною особливістю ключових інформаторів у порівнянні з, наприклад, рекрутерами, про яких мова йтиме далі, є те, що вони можуть як належати до досліджуваної групи, так і не належати (Белановский, 2001).

Процес формування пулу респондентів з такої важкодоступної спільноти, як споживачі ін'єкційних наркотиків, може потребувати багато зусиль з боку дослідника. Для полегшення цього процесу можна долучити так званих рекрутерів – людей, які входять в спільноти СІН, знайомі з великою кількістю потенційних респондентів чи перетинаються з ними у своїй повсякденній діяльності і можуть залучити їх до дослідження. Такими рекрутерами зазвичай є керівники чи співробітники громадських організацій, соціальні працівники, лікарі наркодиспансерів тощо. Рекрутер не лише може спростити пошук респондентів, а й, що дуже важливо, полегшити етап налагодження контакту. Адже, знову ж таки, через криміналізованість споживання ін'єкційних речовин до СІН складно увійти в довіру сторонній людині.

Важливим питанням, яке потрібно узгодити на етапі підготовки до польового етапу дослідження, є компенсація часу, який респонденти

витрачають на інтерв'ю. Здебільшого під час проведення соціологічних досліджень в Україні немає практики такої компенсації, принаймні, якщо не йдеться про маркетингові дослідження. Інтерв'юери зазвичай заохочують респондентів до участі нематеріальними стимулами. Залежно від тематики дослідження можна апелювати до важливості теми, важливості досвіду саме цієї людини як респондента, необхідності говорити про такий досвід тощо, і таким чином умовити респондента погодитись на інтерв'ю. Є й теми, на які респонденти самі хочуть говорити – ділитися своїми історіями, рефлексувати над своїм досвідом. У будь-якому разі, інтерв'юери зазвичай компенсують респондентам їхній витрачений час власною зацікавленістю в їхній історії, вмінням слухати, бажанням почути тощо.

Однак дослідження СІН тут мають свою специфіку. Міжнародні організації, чия діяльність спрямована на боротьбу з ВІЛ/СНІД та іншими хворобами, що передаються, зокрема, і через кров, є основними замовниками більшості досліджень, пов'язаних зі споживачами ін'єкційних наркотиків безпосередньо чи опосередковано через громадські структури, які вони підтримують. Ці міжнародні організації транслювали у сферу досліджень СІН досвід закордонних соціологів, де значно поширенішими є матеріальні компенсації респондентам. У діяльності цих громадських структур, що підтримуються міжнародними грантовими організаціями, поширеним є використання заохочувальних грошових компенсацій для СІН. Наприклад, люди можуть отримати невеличку плату за те, що зроблять тест на ВІЛ чи приведуть до організації друга. СІН уже звикли до отримання матеріальної компенсації в обмін на їхню участь у дослідженні і можуть на неї очікувати. Отже, якщо є можливість використовувати таку компенсацію, це значно спрощує рекрутинг респондентів. Водночас варто зазначити, що в закордонних дослідженнях тривають дискусії щодо переваг та недоліків наявності оплати СІН за участь у соціологічних дослідженнях (див. McKeganey et al., 1995; Seddon, 2005; Fry et al., 2006).

Проведення інтерв'ю

Якісне інтерв'ю може бути як індивідуальне, так і групове, як особисте (face-to-face), так і телефонне, чи з використанням платформ онлайн-зв'язку (Sterk & Elifson, 2004, p. 137). Різні типи інтерв'ю орієнтуються на розв'язання різних дослідницьких завдань. Наприклад, індивідуальне інтерв'ю особливо помічне у випадку, коли потрібно зафіксувати особистий досвід

людини, зрозуміти її почуття. Фокус-групове дослідження використовують для обговорення дискусійних питань, а також для пошуку нових ідей або рішень, що можуть виникнути під час обміну думками.

Особисте інтерв'ю в дослідженнях СІН можна поєднати зі спостереженням, особливо якщо пошук респондентів відбувається поблизу точок продажу чи вживання наркотичних речовин, поблизу точок видачі замісної терапії, в наркодиспансерах, в організаціях, що працюють з СІН. Такі розвідки можуть бути дуже інформативними, адже, по-перше, в таких місцях можна знайти багато потенційних респондентів, а по-друге, можна на власні очі побачити щоденні практики людей, які вживають наркотичні речовини. Водночас без допомоги рекрутера перебування інтерв'юерів у таких «закритих» місцях СІН, як точки продажу чи вживання ін'єкційних наркотиків, може бути певною мірою небезпечним як для респондентів, так і для самих інтерв'юерів.

Якщо перевагою особистого інтерв'ю є те, що інтерв'юєрові значно легше налагодити контакт із респондентом та легше заохочувати його до розмови (адже тут працюють не лише вербальні, а й невербальні прийоми підтримання розмови), то телефонне інтерв'ю чи інтерв'ю з використанням платформи онлайн-зв'язку може забезпечити респондентам не лише конфіденційність, а й анонімність, а отже, підштовхнути до більшої відкритості. Також, оскільки в нашій практиці ми помітили, що СІН доволі часто самі відокремлюють себе від переважної частини суспільства («звичайних людей»), онлайн чи телефонне інтерв'ю, яке є більш безособовим, дає змогу до певної міри нівелювати це відчуття відмінності, що сприяє більш відкритій та ширій бесіді. Водночас знайти контакти і організувати інтерв'ю дистанційно без допомоги рекрутера не просто складно, а фактично неможливо, адже для цього потрібно отримати особисті дані людини для розмови на доволі сенситивну тему. Але заочне інтерв'ю, у порівнянні з особистим, може значно зекономити бюджет дослідження завдяки зменшенню коштів на відрядження. Отже, вибираючи той чи інший різновид інтерв'ю, потрібно зважити його слабкі та сильні сторони.

Під час самого перебігу інтерв'ю на перший план виходять навички, вміння та досвід інтерв'юєра. Дослідники формулюють основні риси та здібності, що мають бути притаманні хорошому інтерв'юєру. І основною такою рисою вважають вміння уважного, некритичного, зацікавленого слухання. Неупередженість та відсутність оцінки чи критики з боку інтерв'юєра як на

вербальному, так і на невербальному рівні набуває ще більшого значення для інтерв'ю з людьми, які вживають ін'єкційні наркотики. Адже в розмовах зі споживачами ін'єкційних наркотиків ідеться про асоціальну, а часто і кримінальну поведінку (Sterk & Elifson, 2004, p. 137). Щойно респондент відчує засудження чи відсутність емпатії з боку інтерв'юера, він може перервати інтерв'ю, відмовитись відповідати на контраверсійні запитання чи просто перестати говорити відверто. Водночас, якщо інтерв'юеру вдасться створити довірливу атмосферу, продемонструвати свою зацікавленість та розуміння, респондент з великою імовірністю щиро відповість на всі запитання.

Особливістю якісного інтерв'ю є непрогнозованість його перебігу. А коли респондентами є споживачі ін'єкційних наркотиків, ситуація стає ще більш непрогнозованою. Кожна людина має свій темперамент і характер, які і визначають її реакції на запитання інтерв'юера чи ситуацію інтерв'ю загалом, а людина, що вживає наркотичні речовини, окрім індивідуальних особливостей, може мати непередбачувані, не завжди адекватні реакції через вплив цих речовин на психіку. Наприклад, однією з особливостей людей, що вживають ін'єкційні наркотики опіоїдного ряду, за нашим спостереженням, є те, що їхнє відчуття часу змінюється залежно від того, як давно вони вживали наркотичні речовини. Після вживання вони більш схильні до тривалої розмови і готові відповідати на численні запитання, а до вживання наркотика навіть короткий проміжок часу може здатися їм надто довгим. Звісно, це стосується тих СІН, які потребують наркотика регулярно. У такому разі розмова після вживання необхідної дози наркотичної речовини буде значно більш плідною.

Також варто наголосити на важливості узгодження різних понять, що виникають у розмові з респондентами. І тут ідеться не про специфічні терміни, яких краще уникати в будь-якому інтерв'ю або принаймні детально пояснювати їх респондентам, а про той зміст, який респонденти самі вкладають у ті чи інші поняття або концепти. Для цього розглянемо конкретний приклад. У нашому дослідженні важливим концептом був концепт здоров'я: як розуміють здоров'я СІН і що для них означає бути здоровим. І хоча очевидно, що зміст, який у ці поняття вкладають люди, може бути різним, у цієї категорії людей розуміння цих концептів доволі часто сильно відрізнялось від загальноприйнятого. Вони трактували здоров'я чи бути здоровим не як відсутність хвороб і нормальне самопочуття. Поняття «здоров'я» наші респонденти – СІН неодноразово

інтерпретували як можливість вчасно вжити наркотик, вони часто використовували фразу «поправити здоров'я», яка означала, що стан, коли вони довго не вживали наркотик, вони визначали як хворобливий, а стан після вживання наркотичних речовин – як здоровий. Також для переважної частини респондентів бути здоровим означало, зокрема, відсутність наркотичних залежностей і поганих звичок, що свідчить про певну особливість сприйняття цього явища СІН. Варто зазначити, що зміст, який респонденти вкладають у певні поняття, і те, як він формувався, що є причиною саме такого розуміння певних понять, явищ і концептів, є надзвичайно важливим елементом аналізу саме якісних методів, оскільки дає змогу глибше зрозуміти як конкретні речі, так і весь соціокультурний контекст, що впливає на окремі категорії людей.

Аналіз отриманих даних

У цій статті ми зосереджуємося на особливості використання якісних інтерв'ю з СІН, але, коли йдеться про аналіз отриманих результатів, істотної відмінності від аналізу результатів якісних інтерв'ю загалом немає. Тож звернемо увагу на певні важливі засоби, методи чи прийоми, які можна використати на етапі аналізу.

Одним із таких засобів є добре відомий метод триангуляції, який має кілька різновидів: триангуляція методів, триангуляція дослідників, триангуляція даних. Доволі часто під триангуляцією розуміють співвіднесення результатів, отриманих у межах дослідження за допомогою різних методів, та аналізу наявної релевантної наукової літератури щодо певної теми. Але у разі, коли якісні інтерв'ю є єдиним методом, що використовується, зважаючи на його особливості, триангуляцію варто розуміти, на нашу думку, як спосіб валідації результатів, який складається з таких компонентів: аналіз наявної релевантної наукової літератури з певної теми, інформація, отримана за допомогою інтерв'ю, та досвід самого дослідника. Очевидно, що, коли ми вводимо такий компонент, як досвід самого дослідника, ми стикаємося з низкою небезпек, а саме: ми повинні бути впевнені в компетентності дослідника, оскільки навіть у висококваліфікованих спеціалістів існує ймовірність суб'єктивного сприйняття, що може призвести до викривлення результатів.

Наступним аспектом, на який хотілося б звернути увагу, є інструмент аналізу. Тут є два варіанти. Перший варіант (можна його вважати класичним) – це аналіз інформації з аудіо- чи відеозаписів або транскриптів дослідником

«вручну» (створення таблиць цитат, кодування, інше), другий варіант – це використання спеціалізованих програм для аналізу якісної інформації, як-от MaxQDA, NVivo, Ethnograph, Atlas.ti, «VEGA» і TextAnalyst. Незважаючи на те, що використання спеціалізованих програм для аналізу якісної інформації не настільки поширене, як використання програм для аналізу кількісних даних, ці програми вже мають доволі велику кількість функцій і є доволі розвиненим і зручним інструментом для роботи з якісними даними. Ці програми, орієнтуючись на специфіку якісних методів, є своєрідними майстернями для роботи, але в будь-якому разі роль дослідника є визначальною. Основними обмеженнями використання таких програм в українських реаліях є те, що вони є платними, незначна кількість соціальних дослідників має потрібні вміння і навички для користування ними.

Важливим елементом досліджень СІН, а точніше, елементом результатів таких досліджень, є практичні рекомендації, які надають дослідники для впровадження інтервенцій у сфері зниження поширення ВІЛ-інфекції та інших інфекцій, які передаються через кров та асоціюються із вживанням ін'єкційних наркотиків. Дослідження, що ґрунтуються на якісній методології, зокрема якісного інтерв'ю, відіграють важливу роль у впровадженні політик боротьби з ВІЛ/СНІД, гепатитом та іншими подібними хворобами, адже для того, щоб сформулювати коректні рекомендації, потрібно розуміти особливості ризикованої поведінки СІН та специфіку соціальних чинників, що впливають на практики вживання наркотичних речовин у тій чи іншій країні чи спільноті (Neale et al., 2005, p. 1587). А саме таку інформацію можна зібрати та проаналізувати з використанням якісних методів соціологічного дослідження.

Висновки

У статті розглянуто особливості використання та переваги якісного інтерв'ю як одного з методів якісної соціології для дослідження вживання ін'єкційних наркотиків, а також практик і процесів, пов'язаних із цим явищем. У якісних дослідженнях увагу приділяють вивченню щоденних практик споживання наркотичних речовин та того, як різний соціальний, культурний та економічний контекст впливає на патерни споживання, а також як власні дії інтерпретують самі споживачі ін'єкційних наркотиків, якими соціальними значеннями вони наповнюють свою поведінку.

Перевагами використання якісного інтерв'ю в цій дослідницькій царині є збирання інформації, що здатна боротися з міфами та дегуманізованим баченням людей із наркотичною залежністю; можливість потрапити до прихованих та закритих спільнот завдяки специфічним цільовим вибіркам; можливість побудувати стосунки довіри з представниками досліджуваної категорії населення та дослідити навіть таку сенситивну тематику, як вживання ін'єкційних наркотиків.

У статті також описано специфіку організації та проведення якісного інтерв'ю зі споживачами ін'єкційних наркотиків на всіх етапах дослідження: створення інструментарію, підготовка до інтерв'ю, проведення інтерв'ю та аналіз отриманих результатів.

На етапі підготовки до польового етапу дослідження СІН надважливою є ґрунтовна підготовка дослідників, що під час інтерв'ю стане запорукою побудови довірливих стосунків між респондентом та інтерв'юером. Також на цьому етапі потрібно приділити увагу етичному аспекту дослідження: детально інформувати респондентів про основні характеристики дослідження, аби ті свідомо приймали рішення про участь у ньому; гарантувати респондентам конфіденційність, а якщо це можливо – і анонімність; не нашкодити ані самим респондентам, ані їхній спільноті. На цьому етапі розробляється методологія, зокрема, обирається один із методів цільової якісної вибірки респондентів. Пошук респондентів для якісних інтерв'ю з представниками прихованих, важкодоступних та уразливих спільнот найкраще здійснювати з використанням комбінованих вибірок, із залученням до формування вибірки рекрутерів та ключових інформаторів. Якщо є можливість використовувати матеріальну компенсацію, це значно спрощує рекрутинг респондентів.

Якісне інтерв'ю може бути різних типів: як індивідуальне, так і групове, як особисте (face-to-face), так і телефонне, чи з використанням платформ онлайн-зв'язку. Вибір того чи іншого методу інтерв'ю відбувається з урахуванням переваг та недоліків зазначених методів. Наприклад, під час особистого інтерв'ю значно легше налагодити контакт із респондентом та легше заохочувати його до розмови вербально та невербально. Особисте інтерв'ю також можна поєднати зі спостереженням. Однак проведення такого інтерв'ю в місцях скупчення СІН може бути більш небезпечним для інтерв'юера. Інтерв'ю за допомогою телефону чи платформи онлайн-зв'язку може забезпечити респондентам не лише конфіденційність, а й анонімність, та

зкономить кошти на відрядження, однак налагодження контакту в такому разі потребуватиме від дослідника більших комунікативних навичок, а для пошуку респондентів обов'язково потрібно залучати рекрутерів.

Під час самого перебігу інтерв'ю успіх проведення розмови сильно залежить від навичок та вмінь (вміння уважного, некритичного, зацікавленого слухання, неупередженість) і досвіду інтерв'юера. Ще однією особливістю проведення інтерв'ю з цією категорією респондентів є можливий вплив наркотичних речовин на їхню поведінку, який залежить від типу наркотичної речовини. У процесі інтерв'ю важливо узгодити різні поняття та концепти, що виникають у розмові з респондентами. Адже СІН можуть інтерпретувати їх інакше, ніж передбачають дослідники.

Аналіз отриманих даних якісного інтерв'ю з СІН не відрізняється від аналізу даних якісних інтерв'ю з інших тематик. Він може відбуватися з використанням спеціалізованих програм для аналізу якісної інформації або без них. Важливо валідизувати отриману інформацію за принципом триангуляції, звертаючись до інших методів збору інформації, результатів наявних наукових досліджень та власного досвіду дослідників, а саме їхніх професійних знань та компетентності в цій темі. Окрім результатів аналізу, підсумком дослідження СІН зазвичай є практичні рекомендації з впровадження інтервенцій зі зниження шкоди від вживання наркотичних речовин та зменшення обсягів поширення ВІЛ та інших хвороб, які передаються через ін'єкції.

Список використаної літератури

- Белановский, С. А. (2001). *Глубокое интервью: учебн. пособ.* Москва: Никколо-Медиа.
- Ковалев, Е. Ж., Штейнберг, И. Е. (1999). *Качественные методы в полевых социологических исследованиях.* Москва: Логос.
- Carlson, R. G., Siegal, H. A., & Falck, R. S. (1995). Qualitative Research Methods in Drug Abuse and AIDS Prevention Research: An Overview. *NIDA research monograph, 157*, 6–26.
- Draus, P. (2017). Qualitative Methods in Substance Abuse Research. In J. B. VanGeest, T. P. Johnson, & S. A. Alemano (Eds.), *Research Methods in the Study of Substance Abuse* (pp. 129–146). Cham: Springer International Publishing AG.
- Ellard-Gray, A., Jeffrey, N. K., Choubak, M., & Crann, S. E. (2015). Finding the Hidden Participant: Solutions for Recruiting Hidden, Hard-to-Reach, and Vulnerable Populations. *International Journal of Qualitative Methods, 14*(5), 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406915621420>
- Fry, C. L., Hall, W., Ritter, A., & Jenkinson, R. (2006). The Ethics of Paying Drug Users Who Participate in Research: A Review and Practical Recommendations. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics, 1*(4), 21–35. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.4.21>
- McKeganey, N., Abel, M., Taylor, A., Frischer, M., Goldberg, D., & Green, S. (1995). The preparedness to share injecting equipment: an analysis using vignettes. *Addiction, 90*, 1253–1260. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1995.90912539.x>
- Neale, J., Allen, D., & Coombes, L. (2005). Qualitative research methods within the addictions. *Society for the Study of Addiction, 100*, 1584–1593. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01230.x>
- Nichter, M., Quintero, G., Nichter, M., Mock, J., Shakib, S. (2004). Qualitative Research: Contributions to the Study of Drug Use, Drug Abuse, and Drug Use(r)-Related Interventions. *Substance Use & Misuse, 39*(10–12), 1907–1969. <https://doi.org/10.1081/LSUM-200033233>
- Rhodes, T. (2000). The multiple roles of qualitative research in understanding and responding to illicit drug use. In G. Greenwood & K. Robertson (Eds.), *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research.* EMCDDA Scientific Monograph Series № 4, 21–36. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Seddon, T. (2005). Paying drug users to take part in research: Justice, human rights and business perspectives on the use of incentive payments. *Addiction Research & Theory, 13*(2), 101–109. <https://doi.org/10.1080/16066350512331328122>
- Sterk, C. E., & Elifson, K. W. (2004). Qualitative methods in the drug abuse field. In Z. Sloboda (Ed.), *Epidemiology of drug abuse* (pp. 133–144). Springer.
- Thompson, P. (2000). *The voice of the Past. Oral History* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Belanovsky, S. A. (2001). *Glubokoye intervyyu [Deep interview: textbook].* Moscow: Niccolo-Media [in Russian].
- Carlson, R. G., Siegal, H. A., & Falck, R. S. (1995). Qualitative Research Methods in Drug Abuse and AIDS Prevention Research: An Overview. *NIDA research monograph, 157*, 6–26.
- Draus, P. (2017). Qualitative Methods in Substance Abuse Research. In J. B. VanGeest, T. P. Johnson, & S. A. Alemano (Eds.), *Research Methods in the Study of Substance Abuse* (pp. 129–146). Cham: Springer International Publishing AG.
- Ellard-Gray, A., Jeffrey, N. K., Choubak, M., & Crann, S. E. (2015). Finding the Hidden Participant: Solutions for Recruiting Hidden, Hard-to-Reach, and Vulnerable Populations. *International Journal of Qualitative Methods, 14*(5), 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406915621420>
- Fry, C. L., Hall, W., Ritter, A., & Jenkinson, R. (2006). The Ethics of Paying Drug Users Who Participate in Research: A Review and Practical Recommendations. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics, 1*(4), 21–35. <https://doi.org/10.1525/jer.2006.1.4.21>
- Kovalev, E. Zh., & Steinberg, I. E. (1999). *Kachestvennyye metody v polevykh sotsiologicheskikh issledovaniyakh [Qualitative methods in field sociological research].* Moscow: Logos [in Russian].
- McKeganey, N., Abel, M., Taylor, A., Frischer, M., Goldberg, D., & Green, S. (1995). The preparedness to share injecting equipment: an analysis using vignettes. *Addiction, 90*, 1253–1260. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1995.90912539.x>
- Neale, J., Allen, D., & Coombes, L. (2005). Qualitative research methods within the addictions. *Society for the Study of Addiction, 100*, 1584–1593. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01230.x>
- Nichter, M., Quintero, G., Nichter, M., Mock, J., Shakib, S. (2004). Qualitative Research: Contributions to the Study of Drug Use, Drug Abuse, and Drug Use(r)-Related Interventions. *Substance Use & Misuse, 39*(10–12), 1907–1969. <https://doi.org/10.1081/LSUM-200033233>

- Rhodes, T. (2000). The multiple roles of qualitative research in understanding and responding to illicit drug use. In G. Greenwood & K. Robertson (Eds.), *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. EMCDDA Scientific Monograph Series № 4, 21–36. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Seddon, T. (2005). Paying drug users to take part in research: Justice, human rights and business perspectives on the use of incentive payments. *Addiction Research & Theory*, 13(2), 101–109. <https://doi.org/10.1080/16066350512331328122>
- Sterk, C. E., & Elifson, K. W. (2004). Qualitative methods in the drug abuse field. In Z. Sloboda (Ed.), *Epidemiology of drug abuse* (pp. 133–144). Springer.
- Thompson, P. (2000). *The voice of the Past. Oral History* (3rd ed.). Oxford University Press.

S. Artykutsa, A. Prokhorova

FEATURES OF USING QUALITATIVE INTERVIEWS WITH INJECTION DRUG USERS

This article is dedicated to some features of using qualitative interviews when interviewing injection drug users. The main purpose of this article is to give young researchers and all social scientists some important hints and guidelines that would help them when using qualitative interviews for studying injection drug users.

In the first part of the article authors make a literature review concerning specifics and advantages of using qualitative methods for studying specific groups or categories in sociology. However, there are many qualitative methods besides interview, that can be used for studying these groups (focus-groups, observation, content analysis, etc.), authors focus their attention on qualitative interviews as one of the most universal ones, considering its wide-spread use and advantages.

In the second part of the article authors reveal and stress some major points on every stage of qualitative interview: preparation, literature review, methodology development, respondent recruiting, interviewing and analysis. Some of the major points are the understanding of the social and cultural context in which the studied group lives, always paying attention to the senses and meanings that respondent give to concepts that are important to the research, the importance of trust for the injection drug users due to the illegality of their actions that is crucial on both recruitment and interviewing stage, ethical issues concerning confidentiality and anonymity, etc. Also researches in this area include such components as practical recommendations and the ways or steps that could be taken to solve problems related to research problematic.

Despite concentrating on the use of one particular method for studying people who use injection drugs, hints and guidelines given in this article can be applied to a wider list of specific respondent's categories and can even be useful when choosing similar methods.

Keywords: qualitative methods, interview, in-depth interview, hidden populations, hard to reach populations, injection drug users, features of using qualitative interview.

Матеріал надійшов 10.04.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)